

Gesprekken over taal, het gedicht en een woordenboek

1. Waarom al die nieuwe vakken in de 6e klas?

In de 6e klas ontstaat de neiging om alsmaar door te rennen. Alles wat nieuw is wordt in een flits opgenomen en geregistreerd; al het nieuwe willen de kinderen met een geweldige snelheid meteen ergens lokaliseren, ergens een plaats geven. De kinderen hebben de neiging om maar door te gaan en dat betekent dat zij uit zichzelf nauwelijks in staat zijn om uit zichzelf tot een verbinding met de dingen te komen die niet direct een utiliteitswaarde hebben. Het waarnemen en opnemen van verschijnselen in de natuur dreigt zonder hulp buiten beeld te vallen. We weten ook dat dit alleen nog maar moeilijker zal worden. En ook de sociale situatie werkt hier alleen maar tegen: de zesde klas (groep acht) is de hoogste klas van de basisschool en ook dat brengt samen met alle nieuwe technische apparaten die nu binnen bereik komen, een behoorlijke portie onrust, haast en gejaagdheid met zich mee. Het is dus de moeilijke taak van een leerkracht wanneer hij of zij deze leeftijdsgroep te leiden heeft om deze snelheid van registratie en opname af te remmen. Er moet dus een houding ontstaan van: wat zit er eigenlijk in de fenomenen verborgen? Zit er niet iets *achter* de dingen? Wat kunnen we er aan ontdekken? En die houding is nieuw en kan alleen met hulp van buiten (van een leerkracht) ontstaan. Dat wil zeggen: die houding moet dus in de zesde klas worden geoefend.

Dat je je best moet doen om te leren rekenen (wat we nog niet kunnen) en goed te kunnen schrijven en spellen (wat we ook niet makkelijk vinden), dat begrijpen ze heel goed, en daar willen ze zich ook best voor inzetten. Maar nu blijkt het dat er kennelijk in alle dingen om ons heen bepaalde dingen ‘verborgen’ zitten. En dat daaraan heel wat onverwachte dingen te ontdekken zijn, ten minste als we daarvoor net als bij rekenen en taal ‘ons best doen’. We leren om naar het licht te kijken en wat daar ‘mee aan de hand’ is, en naar het magnetisme of naar de klanken in de natuur of naar die van de muziekinstrumenten. En dan is er voor de 6e klas ook nog de wereld van de stenen en mineralen; en misschien ook nog die van de sterren en de meetkunde; allemaal totaal nieuwe werelden. Alles wat hier ontsloten wordt is verrassend en wordt met gretigheid opgenomen. Allemaal dingen waar ze tot nu toe gewoon aan voorbij gelopen zijn omdat die er als vanzelfsprekend bijhoren! Wat zijn er voor wetmatigheden in die werelden aan te treffen? Wat voor (eigen) taal spreken ze? Wat kunnen we er (zelf) aan ontdekken?

2. De stap naar het gedicht

En als dat ergens voor geldt, dan is dat natuurlijk in de eerste plaats voor het woord. Daar had je natuurlijk nog helemaal niet aangedacht, omdat dat nu werkelijk het allergewoonste is dat er bestaat! We gebruiken de woorden dagelijks zonder er ook maar een moment bij stil te staan. We denken er absoluut niet bij na dat je ook daar op een bijzondere manier mee om zou kunnen gaan. Dat er ook achter elk woord iets *achter* zit... We zijn eerder gewoon ze er direct uit te flappen, struikelen erover en hebben ook nauwelijks gevoel voor intonatie, voor de melodie, de klank zelf, voor het

hard of zacht enz. Die dingen beginnen pas een rol te spelen als we beginnen te beseffen dat woorden en zinnen eigenlijk dingen zijn die we een ander 'aanbieden' en niet toegevoegen.

Is het niet enorm bevredigend om nu een klein gedicht in de klas te bespreken. Laat de leerkracht eerst met eigen woorden de inhoud van een kort gedicht weergeven om daarna de woorden van een dichter op het bord te schrijven. Hier volgt de manier waarop Gabriël Smit dit bij een gedicht van Guido Gezelle deed. Hij schrijft het volgende: "Ik stel mij voor dat iemand op een zomerdag langs een meer of plas gewandeld heeft en na zijn thuiskomst in een brief aan een vriend verslag doet van zijn bevindingen. Misschien zal hij dan het volgende schrijven:

'Vandaag wandelde ik langs een plas. In de namiddag kwam er wat wind opzetten en het riet boog zich over het water. Ik heb er nog nooit zo goed op gelet, maar het was een fijn geluid: het ruisen van de windvlagen door de ritselende stengels, telkens opnieuw; het leek alsof de planten soms leefden als een mens, zó zuchtten ze. En steeds weer bogen ze zich om zich verend weer op te richten. Ik had wel uren lang kunnen luisteren en kijken.' De dichter Gezelle reageerde op een dergelijke wandeling echter op de volgende wijze.

'O, 't ruischen van het ranke riet!
o wist ik toch uw droevig lied
wanneer de wind voorbij u voert
en buigend uwe halmen roert,
gij buigt, ootmoedig nijgend, neêr,
staat op en buigt ootmoedig weêr
en zingt al buigend 't droevig lied, dat ik beminne, o ranke riet!...'

Misschien is dit gedicht door zijn woordkeus en sterke lyriek niet direct voor een 6^e klas geschikt. De keuze zal wel in een natuurgedicht moeten liggen (appelboom, knotwilg, kastanje, landschap bijv.), maar het geeft de richting wel duidelijk aan.

Wat we hierbij kunnen ontdekken is tevens het verschil tussen een beschrijving (het proza) die in dit geval best mooi is, maar waar de lezer a.h.w. 'bij de hand wordt genomen' en zo a.h.w. al rondom kijkend en luisterend 'door de zin heen wandelt', en het gedicht (poëzie), waar de lezer plotseling helemaal alleen staat. Waar komt hier hulp vandaan? Dat is het moeilijke van een gedicht de dichter 'verdicht' de wereld om ons heen in taal en de lezer moet er zelf allerlei dingen aan willen ontdekken, moet het willen 'ontcijferen', want elk gedicht is als een nieuwe taal die je moet willen leren lezen. Hier is ineens stilte, rust en aandacht nodig. Wat een verschil aan houding.

De dichter zien we, neemt de wereld anders waar. Hij ziet meer. We ontdekken dat de wereld voor hem een beeld is omdat zijn meelevende ziel zich over de wereld uitspreidt. Misschien kunnen ze ervaren dat een gedicht net als een waterdruppel is; want net als in een waterdruppel spiegelt een deel van de wereld zich in het gedicht, geordend door de manier waarop een dichter kijkt, voelt en denkt. De ziel van de dichter wil tot spiegel van de wereld worden.

Alles wordt nu voor de kinderen belangrijk wat ze even uit hun versnelde levenstempo haalt. Een van de geheimen daarbij is het begrip schoonheid. Schoonheid

en ziel dat zijn begrippen waar nu in alle rust over gesproken kan worden. En om dan aan de hand van een gedicht zelf een eerste eigen gedicht te schrijven en zo rust, beweging en ritme in de taal te brengen. Natuurlijk zullen de meisjes het voortouw nemen: als een klein geschenk zal zo'n gedicht uitpakken worden. En de jongens zullen niet achter willen blijven.

Tegen de achtergrond daarvan misschien zullen ze ook iets beseffen van het geweldige initiatief van twee jonge Nederlandse geleerden die ook hun liefde voor de taal niet onder stoelen of banken staken.

3. Het Groot Woordenboek der Nederlandse taal (WNT)

Eerst een stukje geschiedenis: In 1830 vond er in het Koninkrijk der Nederlanden een opstand plaats. België scheidde zich af van Nederland. De verbinding tussen deze twee landen had niet eens zo lang geduurd, maar 15 jaar, maar voldoende lang om in Brussel een echte opstand tegen het Koninkrijk der Nederlanden te ontketenen. Niet langer ten achter gesteld worden onder het bestuur van de Oranjes, van die 'Ollanders'! Maar het duurde niet al te lang of het Vlaamse deel van België viel in handen van een andere 'onderdrukker', in dit geval van de Franse taal. Het Frans werd in België op allerlei manieren bevoorreed. Het werd door de heersende klasse (de elite) als hun taal gezien en het Vlaams kreeg de status van een verzameling van dialecten. De Frans-taligen keken eigenlijk een beetje neer op het Vlaams. En Vlaanderen reageerde in 1849 opnieuw met het organiseren van een kleine 'opstand', dit maal een Congres: het eerste Taal en Letterkundige Congres, in Gent.

Twee jonge Nederlandse geleerden, taalkundigen, zaten in de diligence (postkoets) van Rotterdam naar Antwerpen, op weg naar dat bewuste congres en kwamen al gauw met elkaar in gesprek. Beide waren zij ongerust over het uit elkaar groeien van het Nederlands en het Vlaams. Kon het Vlaams zich als taal wel handhaven? Er waren zoveel dialecten en betrekkelijk weinig mensen spraken het. En de druk van de grote eerbiedwaardige Franse taal en cultuur was groot. Achter de franstalige Belgen stond een Académie Française die de grote hoeder van de Franse taal was en als een douaneambtenaar bij de grens bepaalde welke woorden het land wel of niet in mochten (zoals in onze tijd bijv. het strenge verbod op het gebruik van het niet Franse woord 'computer'!).

Een van die twee jonge mannen, Gerth van Wijk, was uitgenodigd om op het congres een rede te houden. Toen hij het spreekgestoelte beklommen had richtte hij zich met grote ernst tot de zaal. Hij sprak toen over de noodzaak om tot een Groot Nederlandsch Woordenboek te komen. Ook in Frankrijk en in Duitsland bestond immers een dergelijk groot woordenboek. Iedereen wist zo dat er een bepaalde standaard was die voor het goed en juist spreken en schrijven van die talen gold. Zou er niet ook zo'n soort standaard voor het Nederlands moeten komen? En bovendien: de taal is toch 'de ziel van het volk'. Zo sprak van Wijk. En, de Nederlandse taal is toch onze gemeenschappelijke wortel, beide volkeren zijn ervoor verantwoordelijk!

Zijn plan werd daarop met groot enthousiasme door de aanwezige geleerden begroet! Dat zou onze talen met elkaar kunnen verbinden, en zou een taal die enkele eeuwen oud was bovendien bewaren voor de vergetelheid! Twee jaar later wordt er op een volgend congres een commissie geïnstalleerd die direct aan het werk ging. Er zou gewerkt worden aan wat uiteindelijk het grootste woordenboek ter wereld zou worden...!

Dat boek zal waarschijnlijk bij niemand thuis in de boekenkast te vinden zijn (helaas), omdat het uit teveel delen bestaat: 29 dikke en grote delen telt het. De totale lengte ervan is 2 meter en 80 cm. Het Groot Woordenboek der Nederlands(ch)e Taal. Daar is door tientallen geleerden gedurende... 140 jaar aan gewerkt! Aanvankelijk door één persoon (Gerth van Wijk zelf), maar toen hij in 1892 stierf was er nog maar één deel verschenen, en in dat deel was men nog maar tot het woord Ajuin, gekomen, dus nog steeds binnen de eerste letter van het alfabet, de letter A! Dat was dus deel 1, 2090 pag.'s van A tot Ajuin. Het is dus begrijpelijk dat vele geleerden eraan twijfelden of er wel met een dergelijk omvattend plan doorgegaan moest worden. Het zou op die manier ook onbetaalbaar duur worden! Maar in 1998, ruim honderd jaar nadat het eerste deel was verschenen, was het eindelijk zo ver en werd het laatste deel tijdens een feestelijke bijeenkomst aan toen koningin Beatrix aangeboden. Vele, vele geleerden hebben al die jaren aan dit woordenboek gewerkt. Want men wilde er eigenlijk 'alle' woorden in opnemen die ooit in het verleden (vanaf 1500) in het Nederlands zijn gebruikt. Een onvoorstelbaar snuffelwerk! Dat zijn dus voor een groot deel woorden die nu niet meer in onze 'omgangstaal' voorkomen, maar die wel tot onze 'taalschat' behoren. En nu blijkt dat dit een van de grootste woordenboeken van de wereld is geworden. Zo een klein taalgebied en zo'n grote, rijke woordenschat!

En nu ligt de stap voor de hand: niet alleen het land in zijn geheel, maar ook iedereen afzonderlijk heeft een 'eigen' woordenschat. Alleen is die wel enkele honderden keren kleiner! Iedereen gebruikt bepaalde woorden die hij of zij in het leven is tegengekomen en aan zijn eigen 'woordenboek' heeft toegevoegd! We spreken dan over een actieve woordenkennis, dat zijn dus de woorden die je in je gesprekken zelf gebruikt. Maar we kennen ook een zgn. passieve woordenkennis. Dat laatste zijn de woorden waarvan je de betekenis wel zo ongeveer weet (wanneer je ze hoort), maar die je niet uit jezelf (kunt) gebruiken. Sommige mensen zijn gretig, lezen veel, nemen veel (vaak moeilijke) woorden in hun woordenschat op, technische woorden of woorden die met de kunst te maken hebben, of literaire woorden (firmament voor hemel of kim voor horizon bijv.) die gebruiken we ook niet zo vaak.

Vanuit het luisteren naar de kerstspelen weten we dat daar ook veel woorden in voor komen die we tegenwoordig nauwelijks meer gebruiken. Die zijn verouderd en uit het gewone alledaagse taalgebruik verdwenen. Wie zou er enkele kunnen noemen? (nevens mij gaan, haorlui, ik vrees er te vallen telken reis, hebt gij ze geborgt? Hoeveel zijn er niet en toch begrijpen we ze bijna allemaal. Maar je kunt ze wel degelijk vinden in het Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT)....

En net zoals er woorden uit onze levende taalschat verdwijnen zijn er ook steeds weer nieuwe woorden die telkens aan die taal worden toegevoegd. Er zijn woorden die een tijd 'in' zijn, populair, of in de mode, en andere die weer uit het zicht verdwijnen. Net als een muntje worden ze dan in een verzameling opgeborgen omdat ze geen waarde meer hebben, je kunt er in de winkel immers niets meer voor kopen; ze zijn niet meer in omloop ... Een woordenboek is dus eigenlijk ook nooit klaar. Het is altijd een 'werk in uitvoering'. Daarom hebben de makers van het WNT aanvankelijk gezegd: We gaan niet verder dan het jaar 1928 (vanaf ca 1500). Gelukkig maar, want daardoor is het in 1998 toch nog 'afgekomen'. In elke Centrale Bibliotheek in een grotere stad kun je het vinden, met de nieuwere aanvullingen erbij. Inmiddels t/m het jaar 1976.